

Sylvia Saakes

Foto: Sverre Torfinn

OPROEP:

'Erken trauma's en doe er wat mee'

Rampen, kleine en grootschalige conflicten, extreme armoede. Ze beïnvloeden niet alleen het reguliere OS-werk, maar ook de psyche van ontwikkelingswerkers en de mensen met wie ze werken. Er is alleen weinig aandacht voor trauma's. 'Toen ik terugkwam, had ik een gesprek van een half uur en dat was dat. Je voelt je als een machine die zijn werk heeft gedaan en nu bij het vuil wordt gezet. Voor alles wat ik had meegemaakt, was geen plaats.' Een taboedoorbrekende reportage over ontwikkelingswerkers met een burnout en trauma's in het veld, en Nederlandse ontwikkelingsorganisaties die dit onvoldoende erkennen.

Zes jaar werkte ik voor SNV en DGIS in Nicaragua. Vele jaren ná mijn terugkeer realiseerde ik me pas dat ik had gewerkt met getraumatiseerde mensen. In die periode zelf herkende ik dat niet als zodanig. Deels omdat ik een stereotiep beeld had van getraumatiseerde mensen, en deels omdat sommige zaken inmiddels 'normaal' voor me waren geworden. Toen ik jaren later zelf de diepte van een trauma doorleefde, ging ik langzamerhand de situatie van mijn werk in Nicaragua in een ander daglicht zien. Ik werd me ervan bewust hoe weinig ik wist over trauma's en over wat trauma's met een land en zijn mensen kunnen doen. En met jezelf.

HEFTIGE ZAKEN

Als ontwikkelingswerkers weten we van alles over beleid en over technische, organisatorische en financiële zaken. Maar de psychologische kant van de mens...? Dat gaat ons wat te ver! We komen tenslotte om een duidelijke taak uit te voeren, niet om psychische nood te lenigen. Toch zijn de mensen met wie we werken vaak met heftige zaken geconfronteerd. Is het geen natuur-ramp of een (dreigende) oorlog in hun land of directe woonomgeving die aanleiding geeft tot traumatisering, dan is het wel ernstig huiselijk geweld, seksueel geweld of de permanente onzekerheid van de armoede. Trauma's beperken zich

dus niet tot 'traditionele' conflictsituaties. Veel kennis op dit gebied hebben ontwikkelingswerkers niet. Ja, onzekere situaties horen nu eenmaal bij ontwikkelingssamenwerking, en dus gaan we gewoon door. Ook zonder herkenning en erkenning van het proces van (secundaire) traumatisering. Bij traumatisering denken we meestal aan iemand die helemaal de weg kwijt is, in shock is of heftige emoties doormaakt. Iemand die volledig beheerst wordt door bepaalde beelden of gevoelens over wat hij of zij heeft meegemaakt. Dit alles kan in een bepaalde fase inderdaad optreden. Maar er zijn ook veel andere kenmerken waarachter je een trauma

'Hoe maak je mensen in godsnaam mondig als ze getraumatiseerd zijn?'

kunt vermoeden. Wantrouwen bijvoorbeeld. Of het tegenovergestelde. Dat mensen zich aan je vastklampen en al hun hoop op jou vestigen. Mensen die geen initiatief meer nemen óf het tegendeel: juist hyperactief zijn en geen moment rust kunnen nemen. Mensen van wie de stemming onverwacht omslaat. Deze onberekenbaarheid veroorzaakt roddel en achterklap. Iedereen vindt elkaar onbetrouwbaar. Dat verlamt nieuwe initiatieven.

JEZELF OPVANGEN

Bij ontwikkelingswerkers of OS-beleidswerkers kan een proces van secundaire traumatisering optreden. We bagatelliseren onze eigen ervaringen, we vinden dat ons leed in geen verhouding staat tot dat wat we om ons heen zien. Vaak voelen we wél de onmacht, de (latente) agressie, diepe angst of wanhoop van onze partners in ontwikkelingslanden. Zonder veel achtergrondinformatie te hebben, proberen we er zelf zo goed en zo kwaad als het gaat mee om te gaan. Dat ontwikkelingsorganisaties niet altijd even zorgvuldig zijn met hun eigen medewerkers, blijkt wel uit dit citaat van iemand die terugkeerde uit Latijns Amerika: 'Ik had een gesprek van een half uur en dat was dat. Je voelt je als een "commodity", als een machine die zijn werk heeft gedaan en nu bij het vuil wordt gezet. Voor alles wat ik had meegemaakt, was geen plaats. Ik kon niet eens feedback geven aan mijn eigen organisatie.' Maar ook OS-medewerkers die in Nederland op kantoor zitten, worden steeds meer geconfronteerd met heftige zaken. Het is niet ongebruikelijk dat ook zij in het kader van hun reguliere OS-werk op pad worden gestuurd, bijvoorbeeld om projecten rond de tsunami te selecteren, zonder te beschikken over enige achtergrondinformatie over trauma's. Eén organisatie heeft dit probleem inmiddels onderkend. Rommie Nauta van Kerkinactie: 'Leidinggevend binnen onze organisatie moeten getraind worden, zodat er een sfeer ontstaat waarin we het durven te hebben over trauma's. Het is belangrijk dat dergelijke ervaringen bespreekbaar zijn. Ontwikkelingswerkers moeten niet het gevoel krijgen dat ze minder professioneel zijn als ze aangeven dat iets ze aangrijpt.' Een andere teruggekeerde ontwikkelingswerker stuitte eveneens op dit onbegrip: 'Ik heb een héél zware periode gehad, waarin ik uiteindelijk veel zelf heb verwerkt. Toen ik eens een oud-collega van een MFO tegenkwam en vertelde dat ik met een healing-opleiding bezig was, schoot deze in de lach. Dat kwam hard aan. Tweemaal onbegrip binnen de wereld waarin ik zoveel jaar heb gewerkt. Eerst was er geen enkele interesse of plaats om te leren van mijn ervaringen, en daarna

werden de methoden die voor mij effectief bleken, niet serieus genomen.'

BLINDE VLEK?

Deze ervaringen van Nederlandse ontwikkelingswerkers worden ook onderkend door organisaties in het Zuiden. Zo is het Centro Valdivieso, een ngo in Nicaragua, al enige tijd bezig om het onderwerp onder de aandacht te brengen van buitenlandse ontwikkelingsorganisaties. Martha Cabrera: 'De ontwikkelingsorganisaties begrijpen niet hoe diep de impact van trauma's op projecten is. Hoe kun je in godsnaam mensen mondig maken, of ze opleiden in "goed bestuur" als ze getraumatiseerd zijn? Ze begrijpen niet dat een trauma onbewust meespeelt in hoe je werkt, hoe je je organiseert, hoe je omgaat met macht en onmacht. Ik krijg als reactie van ontwikkelingsorganisaties: "Moeten we dan bij elk project een psycholoog inschakelen?" Nee, maar je moet wel oog hebben voor wat er aan de hand is!'

TWEE WERELDEN

Uit gesprekken met OS-medewerkers blijkt dat er langzamerhand wel aandacht is voor wat er speelt, maar dat er ook veel vragen zijn over de manier waarop je met trauma's moet omgaan. Veelal wordt verondersteld dat iemand jarenlang in therapie moet om een traumatische gebeurtenis te verwerken, en dat je met een trauma of een ernstige crisis min of meer bent afgeschreven. Of, zoals een vriend me ooit toevertrouwde: 'Ik ken collega's met een burnout, maar die komen er nooit meer helemaal bovenop.' In de westerse wereld is het niet ongewoon om vele jaren in therapie te gaan, maar de afgelopen decennia is er in het Zuiden én in het Noorden ook volop ervaring opgedaan met niet-westerse methoden. Deze werken vaak sneller en effectiever dan de geijkte praattherapieën of medicijngebruik. Hoewel de alternatieve methoden voor de behandeling van posttraumatische stressstoornissen ook in het Noorden steeds meer erkend worden, moet er nog wel een brug worden geslagen tussen beide werelden.

RITUELEN

Een enkele OS-medewerker geeft aan ontroerd en enthousiast te zijn over de soms simpele en effectieve methoden die in het Zuiden worden gehanteerd, zoals het uitvoeren van rituelen. Daarin wordt de tijd genomen om afscheid te nemen van dat wat verloren is gegaan. Negeren van de pijn, het verdriet en de vanzelfsprekendheid dat iedereen toch maar weer gewoon dóór moet gaan, maakt dat mensen een zware last met zich mee blijven dragen.

Tijdens een workshop die ik onlangs op uitnodiging van het Centro Valdivieso in Nicaragua gaf, was het ook voor mijzelf een verrassing om te merken dat onder de deelnemers uit diverse Latijns-Amerikaanse landen zoveel vanzelfsprekend begrip en verstandverhouding aanwezig was over de visies en methoden die ik voorlegde. Deze methoden, ontleend aan diverse culturen en gecombineerd met nieuwe westerse psychologische inzichten, hebben met elkaar gemeen dat ze meer aandacht hebben voor gevoel en emotie dan de – veelal mentale – westerse methoden, waarin praten en medicijnen overheersen. Ze worden zowel in het Noorden als in ontwikkelingslanden steeds meer toegepast. Noord en Zuid komen elkaar in het uitwisselen van deze directe, 'down to earth'-methoden daarom op een inspirerende manier tegen. Naast het vinden van troost, is er echter óók behoefte aan praktische informatie, zowel bij ontwikkelingsorganisaties als bij hun partners. Wat zijn de kenmerken en fases van een trauma? Hoe herken je een trauma bij anderen en bij jezelf? Hoe ga je als hulpverlener om met de emoties van anderen én met die van jezelf? Afstandelijke informatieoverdracht over trauma's is tenslotte al gauw paternalistisch als mensen niets van hun eigen kwetsbaarheid willen laten zien. En er zijn meer vernieuwende visies die tot verrassende conclusies leiden. Zo kunnen trauma's soms zelfs een positieve betekenis hebben voor mensen, organisaties, de maatschappij en de politiek.

VOORZORG EN BEGRIP

De verontwaardiging van Martha Cabrera zette me ertoe aan om te peilen of ontwikkelingsorganisaties op traumagebied beleid hebben ontwikkeld. Welke kennis is er in huis over traumaverwerking en -opvang? Bieden organisaties systematisch trainingen aan medewerkers die – al is het kortstondig – projecten in ontwikkelingslanden bezoeken? Hoe ondersteunen Nederlandse organisaties hun partners om zich op dit gebied te scholen of kennis uit te wisselen over verwerkingsmethoden? Hoe is de houding binnen OS-organisaties intern? Is er sprake van voorzorg en van begrip voor medewerkers die secundaire traumatisering dreigen op te lopen? Sommige ontwikkelingsorganisaties bereiden op papier een en ander voor. Andere geven aan dat het weliswaar goed zou zijn om aandacht te besteden aan trauma's, maar dat hun beleid passief is en afhankelijk van wat de partnerorganisaties voorleggen. Een overzicht van de antwoorden van de diverse organisaties is te raadplegen op de website van Vice Versa: www.viceversaonline.nl.

Drs. Sylvia I. Saakes
Politicooloog

Meer informatie: www.sylvia-i-saakes.com

Een ronde

Drs. Sylvia I. Saakes

Onderwerpen: Overheid, Werken in OS, Organisaties en instellingen

Het lijkt erop dat sommige NGO's zich meer bewust zijn van de problematiek dan de ontwikkelingsorganisaties zelf. Op de Nederlandse Ambassade in Managua wordt aangegeven dat traumaverwerking geen aandachtspunt is in het beleid en ook andere ontwikkelingsorganisaties lijken er nog niet veel raad mee te weten. Bij een ronde langs ontwikkelingsorganisaties moeten veler zoeken naar een medewerker die me te woord kan staan als ik uitleg dat dit artikel gaat over de invloed van trauma's in het reguliere ontwikkelingswerk.

Toch kunnen de meesten die ik uiteindelijk spreek moeiteloos voorbeelden uit de praktijk noemen van hoe trauma's het reguliere OS-werk beïnvloeden. Maar welk beleid hebben zij op dit gebied ontwikkeld? Niet alleen qua training van degenen die direct worden uitgezonden, maar ook voor beleids- en projectmedewerkers? Hoe staat het met de ondersteuning van hun partnerorganisaties, zowel qua concrete projecten als qua aanbod om zich op dit gebied te schoeien? En hoe is de houding intern in o.s. organisaties: is er begrip voor medewerkers die (secundaire) traumatisering oplopen?

CORDAID, Nico van Leeuwen, programmaverantwoordelijke voor het thema 'Vrede en Conflict in Latijns Amerika':

"Het onderwerp trauma is eigenlijk een ondergeschoven kindje. Pas sinds een paar jaar zijn we nadrukkelijker met het thema bezig. We richten ons vooral op de landen waar het meeste geweld voorkomt, in Latijns Amerika bijvoorbeeld Colombia en Guatemala. We zijn nog aan het zoeken wat een goede manier is om het onderwerp aan te pakken. We zijn bezig een beleidspaper te schrijven".

NOVIB, Tilleke Kiewied (Beleidsmedewerker humanitaire projecten):

"Ja, het is belangrijk om naar de invloed van trauma's te kijken in het reguliere o.s. werk. We hebben er ook geld voor. Maar nee, we voeren er geen actief beleid op. Er is niet direct kennis bij ons aanwezig over trauma's en hoe je het herkent. Daarom, als er partners zijn die actief zijn op dit gebied, dan ondersteunen we dat van harte. Zo zijn er partners in Sri Lanka en Indonesië, die in het kader van hun werk rond mensenrechten of gezondheidszorg ook traumaverwerking doen, en die nu naar aanleiding van de tsunami activiteiten op dit vlak sterk uitbreiden."

SNV, Irma Hermelink (HR adviseur bij SNV):

"Momenteel worden alle zaken wat betreft *security and safety* geupdate binnen SNV, waaronder de behoeften van medewerkers. Het kan incidenteel voorkomen dat op landenniveau een manager een cursus over trauma's volgt, maar dan is het niet vanuit Den Haag geïnitieerd of gemonitord. Een aantal landen met verhoogd risico is met een 'health and safety' programma bezig, maar dat is geen grootschalig corporate initiatief"

HIVOS, Teyo van der Schoot (Mensenrechten):

"Ja, het onderwerp trauma speelt wel. De invalshoek van de organisaties die wij steunen is vooral 'straffeloosheid', waarbij men via rechtszaken probeert erkenning te krijgen voor wat er is gebeurd. Er is hier niet zozeer aandacht voor de behandeling van trauma's op zich, het is geen speerpunt."

Allert van den Ham (Directeur Projecten): "We steunen diverse organisaties die zich, als onderdeel van andere activiteiten, ook met traumaverwerking en reconciliatie bezig houden. Voorbeelden zijn Sri Lanka, Timor, Guatemala, Uganda. In die zin is er wel steeds meer erkenning voor hoezeer de maatschappijen gebukt gaan onder trauma's. Vroeger dacht ik dat het een uitzondering was, maar inmiddels zie ik hoe in algemene zin het vertrouwen in overheden en in medemensen weg is. Hoe traumatische spanningen onderdeel zijn geworden van de maatschappij als geheel. Maar in beleid is dat nog niet vertaald."

Tiny van Goor (Hoofd Bureau Democratisering, Mensenrechten, Aids en Gender): "Dat klopt. Behalve de organisaties die er zelf mee komen, is het geen standaard aandachtspunt, niet zoals gender dat b.v. is. Het is niet zo dat HIVOS er zelf actief mee aan de slag is gegaan."

KERKINACTIE, Rommie Nauta (teamleider regio Europa en Latijns-America)

"Er wordt wel aandacht aan traumaverwerking besteed in de voorbereiding van mensen die worden uitgezonden. Als het gaat om het steunen van projecten op dit gebied dan is dat meestal incidenteel, er zou meer systematisch naar kunnen worden gekeken. Ten aanzien van de eigen medewerkers van Kerkinactie zijn we juist dit jaar begonnen met het opzetten van een veiligheidsbeleid, in samenwerking met ICCO. We hebben bij onze projectmedewerkers gemerkt dat men traumatische ervaringen kan opdoen bij het bezoeken van partners in het buitenland. Leidinggevendens zullen dan ook getraind worden zodat er een sfeer ontstaat waarin men het hierover durft te hebben. Het is belangrijk dat dergelijke ervaringen bespreekbaar zijn en niet gezien worden als afdoend aan de professionaliteit van de medewerker."

Conclusie

De geïnterviewde ontwikkelingsorganisaties geven aan dat trauma een onderwerp is dat zij steeds meer tegenkomen in het reguliere OS-werk. Veelal beperken ze zich momenteel nog tot het ondersteunen van partnerorganisaties die zelf met een initiatief komen of tot informatieoverdracht aan uit te zenden ontwikkelingswerkers. Het merendeel van de organisaties geeft evenwel aan dat de tijd rijp lijkt voor het ontwikkelen van meer systematisch beleid op het gebied van trauma's in het ontwikkelingsproces.

